

Janne Ikäheimo

***"Esihistorialliset ihmiset uskoivat, että elämää on kaikkialla"* eli vierailu Kansallismuseon uudistetussa esihistorianäyttelyssä**

Otsikon lainaukseen kiteytyy paljon Suomen 100-vuotisjuhla varten uudistetusta Kansallismuseon esihistorianäyttelystä, jonka avaamista aprillipäivänä 2017 edelsi sangen näyttävä *"Prehistory is here"* -mainoskampanja. Kansallismuseon kellarikerrokseen Rahakammion entisiin tiloihin väistyneen – vanhat ja väljemmät tilat kun on kierrätetty ajan hengen mukaisesti museokaupaksi – esihistorian uudistettu näyttely on niin moniaistillisuutensa kuin esillepanonsa kautta irti otto aiemmasta kronologis-typologisstaattisesta kokonaisuudesta. Näkökulman ja esitystavan muuttuminen onkin jo saanut aikaan arkeologikunnassa puhetta ja pulinaa, ja ainakin sosiaalisessa mediassa käytettyjä puheenvuoroja voi luonnehtia sävyiltään pääsääntöisesti kriittisiksi. Oman näkemykseni mukaan näyttelyssä on toki arvosteltavaa, mutta myös arvostettavaa. Erityisen positiivinen piirre on uskallus tulkita ja esittää, mikä lähtökohtana heijastellee hyvin pitkälle käsikirjoittajakaksikon – professori Vesa-Pekka Herva (Oulun yliopisto) ja yliopistonlehtori Antti Lahelma (Helsingin yliopisto) – näkemyksiä.

Siirtyminen lippukassalta vaate-lokerikon kautta uudistuneeseen esihistorianäyttelyyn ei tule tavalliselta kävijältä käymään helposti, sillä ainakin vierailupäivänä (29.4.2017) sen sisäänkäynti oli selkeää viitoitusta vailla, ja siksi huomaamaton. Ovesta

sisään astumisen jälkeen kävijän huomio kiinnittyy alas johtavien portaiden ylle sijoitettuun tekstitauluun, joka kertoo maamme olleen vuosituhansia sitten paksun jääpatjan peittämä. Jäätematiikkaa toistaa myös alakertaan johtavien portaiden yhteyteen integroitu valodiagrammi, joka on omanlaisensa sovellus tavasta esitellä ajan kulkua alaspäin laskeuduttaessa joko historiallisten kausien ja/tai stratigrafian avulla. Esimerkiksi Roomassa syksyllä 2017 avattava San Giovannin metroasema ja sen yhteyteen rakennettu arkeologinen museo toistavat kokonaisuutena tätä samaa ideaa.

Valodiagrammin havaitseminen ja sen merkityksen tiedostaminen on taas keskeistä näyttelyn eteiskammion ja ensimmäisen näyttelysalin kokovalkean yleisilmeen (Kuva 1) ymmärtämiseksi. Yhtä lailla hankalaa saattaa olla havaita, tai edes merkitykselliseksi mieltää, portaiden alapäässä oikealle avautuvaa ovea. Se johtaa pieneen huoneeseen, johon näyttelyn varsinaisesta eteissalista näkyy ainoastaan osa Euran miekkaa esittelevästä infotaulusta. Kyseinen infotaulu harhautti ainakin allekirjoittaneen aluksi uskomaan, että oviaukon takana olisi viimeinen esihistorianäyttelyyn kuuluva huonetila, jonka näkemisen ja kokemisen jälkeen näyttelykävijän olisi tarkoitus poistua paikalta samaisia portaita pitkin.

Tuohon huonetilaan eksynyt rohkelikko kuitenkin huomaa, että se on esihistorianäyttelyn kokemisen kannalta erittäin oleellinen, koska yhdessä sen vitriinissä avataan näyttelytekstien ja graafien lukutapa havainnollistavin esimerkein. Nyt se saat-
taa jäädä monelta kävijältä kokematta, mikä puolestaan vaikuttaa näyttelyn luentaan ja sisällön omaksumiseen. Toisaalta jokainen museokävijä tietysti lukee ja kokee kirjoittajan tavoin näyttelyn omalla yksilöllisellä tavallaan riippumatta siitä, miten suunnittelijat ovat sen ”käytön” ajatelleet. Huoneen ohittaminen on myös sikäli harmillista, että näyttelyn lukuohjeiden ohella siellä myös kerrotaan mitä arkeologit yrittävät tutkia ja havainnollistetaan niin kolmiperiodi-
jaon kuin Susiluolan kiistanalaisten löytöjen kautta arkeologiaan sisäänrakennettua monitulkintaisuutta. Erityisen innostava tässä suhteessa on mahdollisuus osallistua vuorovaikutteiseen äänestykseen Susiluolan löytöjen merkityksellisyydestä tai merkityksettömyydestä ”kyllä” tai ”ei” -nappulaa painamalla; reaaliaikainen tuloslaskuri

päivittyy vitriinin takaosassa. Itse tietysti äänestin sekä löytöjen merkityksellisyyden puolesta (68 %) että sitä vastaan (32 %), äänen kokonaismäärän ollessa vierailuhetkellä noin 2500.

Näyttelyn eteishuoneessa on puolestaan kahden jääkauteen liittyvän yleisluontoisen tekstin lisäksi nähtävillä ”tikun nokkaan” nostettu vasarakirves, jonka (luvallinen) koskettaminen vaihtaa sen taustanäytössä olevan tekstin ja näyttelyn äänimaailma täydentyy kiven työstämistä kuvaavalla naputtelulla. Jo yksinään tämä on kokemuksena moniaistillisempi kuin aiempi Kansallismuseon esihistorianäyttely kokonaisuudessaan. Näyttelyn interaktiivinen puoli onkin toteutettu moninaisin keinoin. Esimerkiksi eräiden näyttelykohteiden yhteyteen magneettikiinnitetyistä seinäkuulokkeista saa kuultavakseen arkeologin selostuksen kyseisestä aiheesta joko suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi. Kulutuskestäviltä vaikuttavien seinäkuulokkeiden käyttöliittymä on selkeä ja yksinkertainen; niistä kuuluva kerronta on parhaimmillaan sujuvaa, joissain tapauk-

Kuva 1. Kansallismuseon uuden esihistorianäyttelyn pääsali. Kuva: Janne Ikäheimo.

sisä paperista luetun oloista, muttei kertakaan tuskallista myötähäpeää aiheuttavaa.

Kuuleminen on muutenkin uuden esihistorianäyttelyn keskeinen aistimus. Jos laskeutuminen portaita pitkin näyttelyn eteishuoneeseen tuo etäisesti mieleen sisäänkäynnin etruskitumulukseseen, ei astuminen näyttelyn kokovalkoiseen pääsaliin todellakaan synnytä mielikuvaa hautaholvista, sillä noin kymmenkunta äännelevää tai visuaalisesti ärsyttävää kohdetta kilpailee keskenään kävijän huomiosta (Kuva 1). Eritoten tilan äänimaisema on – säännöllisin välein nurkassa töräyttelevine mummuteineen – sekava, semminkin kun pääsali ei ole tilana armelias vaan kaartuvien holviensa johdosta kylmä ja kaikuva. Eräs esihistorianäyttelyn keskeisistä ongelmista onkin, että se on jatkuvasti liikkeessä ja äänessä eikä katsoja saa näin ollen liiemmin hengähdystaukoa. Ainoa poikkeus on pieni yhdyskäytävä sivuhuoneineen, johon Levänluhdan rautakautisen vesikalmiston aineisto on sijoitettu. Erityisesti kohdetta esittelevän pienen videohuoneen aineistoja katselemalla kävijä voi hengähtää hetken ärsykeviidakossa.

Ensimmäisen näyttelysalin lattiaa on hieman erikoisesti korotettu vaaksan verran, koska väritykseltään valkeana sen tarkoituksena on synnyttää kävijälle mielikuva jääluolasta tai jäänkentän laitamilla käyskentelystä. Seinän viereltä lattiaa on kuitenkin jätetty auki sen verran, että tilaa on pystytty valaisemaan myös alhaalta päin (Kuva 1). Jo muutamassa viikossa nämä valokuilut olivat ehtineet kerätä pölyä, niiden pohjalla näkyi näyttelyn rakentamisen tuottamaa roskaa, eikä toteutukseen välttämättä ole loppuun saakka harkittu – seikka, joka valjennut aikanaan myös näyttelyarkkitehdeille ensimmäisen nilkan seutuun kohdistuvan tapaturmavamman myötä.

Kokovalkeaan näyttelytilaan sijoitetut valkeat vitriinit, niiden mustavalkoiset tekstit ja pelkistetty grafiikka edustanevat skandinaavista minimalismia (Kuvat 2–3). Samaa minimalistista otetta toistaa näytte-

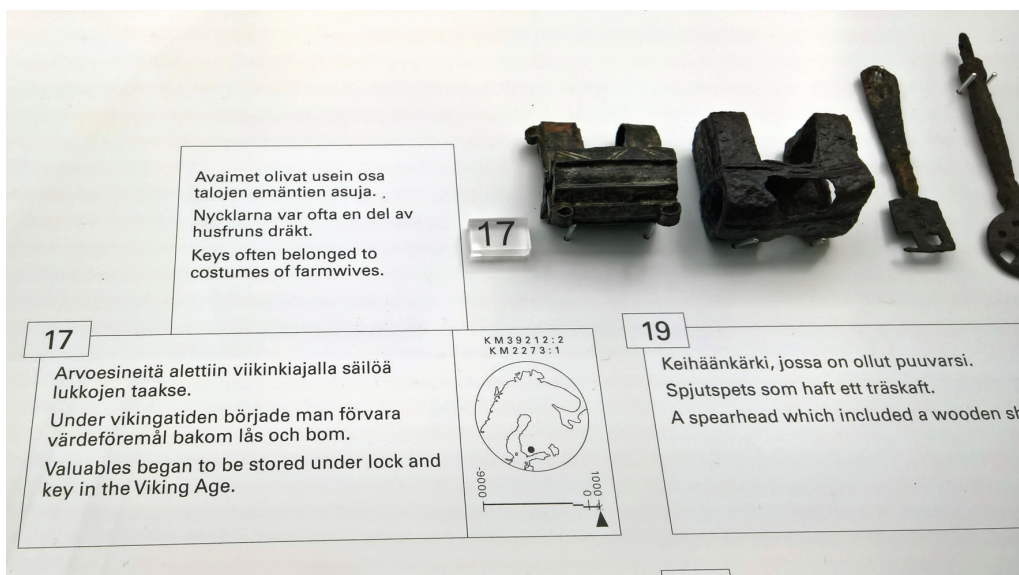
lytekstien erittäin vähäinen määrä ja niiden tarjoaman informaation niukkuus. Viimeksi mainittu seikka on jossain määrin kummastuttanut arkeologikuntaa, etenkin niitä tiedeyhteisön edustajia, joille museonäyttelyn ensisijainen käyttötapa tai -tarkoitus on joko oman ammatti-identiteetin vahvistaminen tai rahvaan sivistäminen. Toisaalta merkille pantavaa esineteksteissä on niissä esiin nostettu toimijuus; esineitä on useimmiten käytetty johonkin (Kuva 3), tai niillä voi olla muita kiinnostavia ominaisuuksia kuten suuri koko; yksinkertaisimmillaan näyttelyyn on valittu esine, koska se on kaunis.

Näyttelyesineitä koskeva lisätieto on suunniteltu haettavaksi Finna-portaalista, mikä on nykyaikana perusteltua näyttelykielen ja esillepanon selkeyden varjelemiseksi. Informaation ulkoistaminen vaatii kuitenkin tuekseen toimivat yhteydet. Ainakaan allekirjoittaneen matkapuhelin ei löytänyt näyttelytilasta ilmaista WiFi-yhteyttä. Euroopan ulkopuolelta saapuneelle turistille sellaisen puute saattaa olla – ilman paikalliselta teleoperaattorilta ostettua datapakettia – näyttelykokemuksen latistava ylivoimainen este. Tiedon toimiva ulkoistaminen tuntuu muutenkin olevan museoiden päivänpolttava ongelma, johon olen nähnyt toistaiseksi vain toimimattomia ratkaisuja tyyliin QR-koodit, Nintendo-käsi-konsolit ja viivakoodipääsyliiput akselilla Rooma – Pariisi – Lontoo. Näyttelykäynnin jälkeen suoritettu vierailu Finnassa puolestaan toi ilmi, ettei kaikkia esineitä koskevaa tietoa oltu vielä ehditty tai muistettu sinne syöttää.

Esineistön määrän ei luulisi olevan kummoinen este Finna-päivitysten maaliin saattamisessa, sillä aiemman 4000 esineen sijaan kävijän mielenkiintoa kutkutellaan riisutulla 750 näyttelyobjektin esillepanolla. Monet arkeologit ovatkin olleet huolestuneita siitä, ettei näyttelyssä esillä olevan aineiston radikaali vähentäminen ainakaan paranna yleisölle välitettävän informaation laatua, etenkin kun kronologinen ulottuvuus on esillepanossa häivytetty käytän-

Kuva 2. Aineiston säilymistä esittelevä näyttelyvitriini tarjoaa tavallisen katseltavan lisäksi myös kosketeltavaa sekä suurennettuja yksityiskohtia. Kuva: Janne Ikäheimo.

Kuva 3. Monet näyttelyesineistä liitetään tekstien kautta tekemiseen. Kuva: Janne Ikäheimo.

nössä minimiin. Ainoa suurempi poikkeus on kirveen kehitystä varhaiselta kivikaudelta nykyaikaan esittelevä vitriini, joka ajan kulumisen havainnollistamisen ohella nostaa esineteksteissä osuvasti esille arkeologisen nimeämisen sattumanvaraisuuden. Oman näkemykseni mukaan esineistöä on myös nykyisessä esihistorianäyttelyssä aivan tarpeeksi, ehkä jopa hieman liikaa. Sitä paitsi arkeologien tulisi suhtautua riisuttuun esinemäärään pikemminkin mahdollisuutena eli vapautuvana resurssina kuin uhkana: moni ikoninen löytö on vastedes helpommin saatavissa tutkimuskäyttöön, kun se ei enää ole Kansallismuseon perusnäyttelyssä.

Valtaosa esineistöstä on pantu esille laajoina teemallisina kokonaisuuksina, kuten arkeologisen aineiston säilyminen (Kuva 2), muinainen asuminen tai liikkuminen. Esimerkiksi Antrean verkko, Heinolan reenjalas ja Närpiön hylje on sijoitettu samaan vitriiniin, jossa yhdistävänä elementtinä on vesi. Näyttelyn elementteinä yksittäiset löydöt eivät kuitenkaan ole aina tasapainossa. Esimerkiksi Antrean verkkolöytö vie vitriinissä suurimman tilan, mutta sen merkitystä todistuskappaleena varhaisimmasta ihmistoiminnasta pohjoisella alueella olisi voinut nostaa teksteissä enemmän esiin. Näkyvämpää fyysistä läsnäoloa olisi puolestaan kaivannut monimutkaisen vitriinin suojiin kätkeyty Heinolan reenjalas. Toisaalta näyttelyssä on myös elementtejä, kuten Levänluhdan vainajien jäänteiden esillepano, jotka ovat jo tähän mennessä ehtineet sekä herättää keskustelua että kerätä kiitosta innovatiivisuudestaan. Tällaiseksi innovaatioksi voi mieltää toisessa salissa sijaitsevan ja aikajanaa pitkin liikuteltavan näytönkin, joka havainnollistaa kuvien kautta Suomen esihistoriallisen esineistön muutosta suhteessa ”suuren maailman” tapahtumiin (Kuva 4).

Toisaalta näyttelyyn kuuluu muutama näennäisen irralliset vaikuttava elementti, jollaisena mainittakoon pääsalin vasemmalla seinustalla nököttävä kuppikivi.

Sillekin on kokijansa: kanssani samaan aikaan näyttelyyn avustajan kera tutustuneelle näköhaasteelliselle (ent. näkövammaisen) kuppikivellä oli kosketeltavana objektina suuri merkitys. Yhtä lailla tärkeitä hänelle näyttivät olevan vitriineihin kiinnitetyt ja arkeologikunnassa olemassaololleen pahaa porua herättäneet kosketeltavat esineet (Kuva 2). Tuhansien kävijöiden sormien hyväilyssä miekan rautainen terä rapisee vähitellen tomuksi keramiikanpalan tavoin, mutta kuinka merkityksellistä (kontekstittomien) löytöjen hidas tuhoutuminen sitten on aikana, jolloin tutkimuksellisesti vastaavan arvon omaavan aineiston aktiiviseen tuottamiseen kannustetaan kulttuuriperintöalalla metallinilmaisinharrastusta tukevalla asenteella?

Osasta näyttelyyn valituista esineistä nostetaan yksityiskohtia esiin vitriineihin kiinnitettyjen suurennuslasikahyiden avulla (Kuva 2). Liekö näyttely ollut vielä näiltä(kin) osin keskentekoinen, sillä useimmat tällaiset kohteet oli hämentävän huonosti valaistu. Esinevitriineihin oleellisesti kuuluvista näyttelyteksteistä merkittävä osa on sijoitettu niiden yhteyteen integroituihin elektronisiin näyttötauluihin, joiden sisältö on pidetty kaksitasoisena. Päänäytössä on iskulause, jota syvennetään seuraavan tason pidemällä selostuksella. Kolmikielinen käyttöliittymä on äärimmäisen selkeä, tekstit ovat varmaankin helposti päivitettävissä tai korvattavissa, ja myös muuta sisältöä on toivottavasti mahdollista lisätä. Oulun (ent. Yli-Ii) Kierikin sekä Isonkyrön Levänluhdan esittelyn kohdalla ainakin toivoisi kolmanneksi tasoksi liitettävän kohteen sijainnin osoittavan kartan – ilman Suomen esihistorian peruskurssia tuskin kovinkaan moni hahmottaa suoraan missä ne sijaitsevat. Vitriineissä olevien tekstien esillepano on puolestaan kaikessa minimalistisessa graafisuudessaan hieman levoton ja niiden lukeminen käy salista toiseen siirryttäessä yhä raskaammaksi.

Mitä elektronisiin apuvälineisiin puolestaan tulee, sen rauhallisinta osastoa edustavat ensimmäisen salin kolme suurta näyttöä (Kuva 1), joiden sisältönä on pelkästään tunnelmakuvastoa; hiljakseen lipuva joki ja kaukaa kuvattuja, metsän siimeksessä lumihangessa käyskenteleviä metsästäjä-keräilijöitä. Viimeksi mainittu ratkaisu on hyvä oivallus, sillä ihmishahmojen tuominen etualalle kohdentaisi kiinnostuksen liiaksi yksityiskohtiin. Toisaalta osa näyttelyyn upotetusta elämyksellisyydestä vaikuttaa itsetarkoitukselliselta. Esimerkiksi sellaisesta voi nostaa pääsaliin sijoitetun, tulusraudan ja soikean tuluskiven varaan rakennetun pyramidi-maisen vitriinin, jossa esineiden yläpuolelle projisoidaan tuleniskennässä syntyvää kipinöintiä. Toisaalta asian havainnollistaminen tällä tavoin alleviivaa entisaikojen eloon liittyneitä hankaluuksia – kaikki ei tullut, kuten nykyaikaisessa museonäyttelyssä, nappia painamalla.

Erilaisen reaktion saivat aikaan kaksi näyttelyyn sijoitettua katselulaitetta, joista pääsaliin sijoitettu projisoi mammutin kurkistelemaan Kansallismuseon ikkunan taakse (Kuva 1, oikealla), toisessa suuressa salissa vastaavaa teknologiaa käytetään kalliomaalausseinän herättämisessä henkiin. Molemmat laitteet jäävät sisällöltään melkoisen mitättömiksi. Mammutti-periskooppi on ankkuroitu paikalleen ja siihen liitetty äänimaisema – varsin kovaääninen töräyttely – alkaa pitemmän päälle käydä pitkäpinnaisemmankin hermoille, etenkin kun liiketunnistimet on keksitty ja joissain museoissa niitä myös käytetään. Kalliomaalausseinän elävöittävän periskoopin funktio jäi puolestaan allekirjoittaneelle hämäräksi, ellei sillä ole tarkoitus osoittaa, kuinka staattiset kuvat muuttuvat ”virittyneessä tilassa” tarkasteltuna eläviksi. Samaa ideaa tietokoneanimaatioiden kautta viestivät samaisen seinän viereen sijoitetulla näytöllä mölisevät kal-

Kuva 4. Suomen esihistoriallinen esineistö liikuteltavalla aikajanalla kiinnostaa nuorempaakin kävijää. Kuva: Janne Ikäheimo.

liomaalausmallit. Ne ovat hauska ja varmasti lapsia ihastuttava yksityiskohta, olkoonkin, että niihin luotu äänimaisema ei välttämättä miellytä kaikkia näyttelykävijöitä.

Kansallismuseon uusi esihistoriä-näyttely on kokonaisuus, joka on selvästi rakennettu museossa aikansa monesti pitkäksi kokevaa asiakassegmenttiä eli lapsia ja nuoria silmällä pitäen (Kuva 4). Aktivoinnin keinot ovat tämän päivän iskusanoja, eli moniaistillisuus ja elämyksellisyys. Niiden avulla tarkoituksena on synnyttää positiivista museokuva keinoja, johon aineiston akateemisesti korrektilla typologis-kronologisella esillepanolla tuskin pystyttäisiin. Tämä on tietysti edellyttänyt informaation määrän ja yksityiskohtaisuuden karsimista. Uskonkin, että kohteena olevan asiakassegmentin edustaja voi vaikkapa koululuokansa mukana näyttelyssä vierailtuaan kertoa vanhemmilleen, kuinka ennen elettiin ja miten elinolot vertautuvat nykypäivään – hataraa esiymmärrystä keramiikka-astioiden sekoiteaineiden muutoksesta myöhäiskivikaudella ei toivottavasti paa-tuneinkaan näyttelyrakentaja edes yritä istuttaa viattomien pilttien mieleen tänä informaatiotulvan aikana. Elämyksen ja kokemusten synnyttämä positiivinen mielikuva koetusta kannustaa puolestaan palaamaan uudestaan museon asiakkaaksi.

Lopuksi on kysyttävä, löytyykö näyttelystä museologian oppikirjojen painottama sanoma, jota kuljetetaan systemaattisesti eteenpäin tarinan muodossa ja saadaan kävijässä aikaan muutos? Tähän kysymykseen on vastattava, että näyttelyssä on kyllä sanoma, mutta se on onnistuttu taiten piilottamaan elämyksellisyyden alle. Näyttelyn teemaksi voisi tulkita otsikkoon nostamani lainauksen lisäksi ihmisen, esineiden ja ympäristön vuorovaikutuksen, jonka puitteissa ihminen muokkaa niitä, mutta myös muokkautuu niiden vaikutuksesta. Näyttelyn voi myös tulkita yrityksenä avata länsimaista egosentristä minäkuvaa meille ajassa ja paikassa vieraita kulttuureja

sekä luontoa arvostavalle näkemykselle. Sanoma on samantyyppinen kuin mitä vuonna 2015 Pariisissa esineistä riisutulla ja kovasti teknologiapainotteisella uudella perusnäyttelyllä avannut antropologinen museo Musée de l'Homme, viestittää: ”me olemme erilaisia mutta silti kaikki samanlaisia, ja meille on jo sattunut kaikenlaista, mutta silti me pärjäsimme ja tulemme pärjäämään”.

Kansallismuseon esihistoriä-näyttelyn sanoma ei ole yhtä selkeästi ilmaistu kuin Pariisissa ja sen ymmärtämisen kannalta oleellisin esine, Disneyn Cars-piirroselokuvaasta tuttu punainen kilpa-auto, on harmittavasti omassa vitriinissään aivan väärässä päässä näyttelyä eli viimeisen, muinaista maailmankuvaa esittelevän näyttelyhuoneen viimeisenä objektina. Näyttelytekstillä ”*Esihistorialliset ihmiset uskoivat, että elämää on kaikkialla*” varustettuna se koettaa houkutella kävijää itsereflektioon. Mahdollinen itsetutkiskelukokemus olisi vielä todennäköisempi, mikäli edellisen salin Euran muinaispukurekonstruktiota esittelevä vitriini voimakkaasti heijastavine taustoineen olisi sijoitettu tilojen välisen oviaukon keskiakselille. Näin näyttelyvieras olisi viimeisenä asiana ennen pahasti fossiloituneelle keskiaikaosastolle etenemistään havainnut punaisen pikkuauton tarkastelun jälkeen vielä oman peilikuvansa ja ehkä havahtunut toden teolla punta-roimaan uskomuksiaan suhteessa hetki sitten koettuun sekä kysymään: ”*Mihin minä uskon?*” Siinä olisi muutoksen paikka.

FT Janne Ikäheimo

Kirjoittaja on Oulun yliopiston arkeologian yliopistolehtori ja museologian sivuainekokonaisuuden vastuhenkilö.

janne.ikaheimo@oulu.fi